

Az igazságkereső Rozvány Jenő



Rozvány Jenő szobra (ismeretlen művésztől)

és az annak befolyása alatt álló tömegszervezetekben tevékenykedett. Személye azt a történelmi folyamatot jelképezi, mely a régi szocialista mozgalom legjobb hagyományaitól a kommunista ideológiáig és pártig vezet, a szocialista párt kommunista párttá alakulása útján. Érdeklődését — a munkásmozgalomban való fellépésétől kezdve — elsősorban a paraszt- és nemzeti kérdés kötötte le, a legtisztázatlanabb problémák, amelyeknek a megoldása a munkásosztály küzdelmének kiszélesítését jelentette természetes szövetségesei, a parasztság és az elnyomott nemzetségek felé. Meggyőződéséért kiálló, sokoldalúan képzett, alkotó szellem volt, a legjobb értelmiségiek fajtájából, akiknél az elmélet és gyakorlat szervesen összefonódott. Az erdélyi munkásmozgalom akkori legismertebb, legnépszerűbb vezetői közé tartozott. Nagy történelmi eseményekkel, vívódásokkal és küzdelmekkel teli élete munkássága a hazai forradalmi mozgalom történetének olyan jelentős kérdéseivel függ össze, mint a kommunista párt megteremtése, programjának előkészítése, a harcának első időszakában felmerülő sok kérdés tisztázása.

Az „igazságkereső” talán túl általános jelző ahhoz, hogy egy ember egyéniségét és életművét kielégítően meghatározza. De attól vettem át, aki munka- és élettársa volt, aki a legjobban ismerte (Rozvány-Rákos Szidónia visszaemlékezése). Tudományos értelemben volt igazságkereső, a marxizmus ismeretének birtokában, önálló kutatásai és minden dogmatizmustól mentes gondolkozása alapján. Ha társadalmi, politikai, emberi magatartásának meghatározására valamilyen más jelzőt keresnék, akkor „népfrontosnak” nevezném — már abból az időből, amikor ez a fogalom nem is létezett.

Hazai működése századunk három első évtizedére esik: előbb a Magyarországi Szociáldemokrata Párt erdélyi mozgalmában, majd pedig a Román Kommunista Pártban

Életútjának minder. szakasza figyelmet érdemel, de ez alkalommal csak a legjellemzőbb részletek felvázolására vállalkozhatunk, elsősorban világnézete és szellemi alkata kiformalódásának folyamatára és különösképpen a romániai parasztkérdés értelmezésére.

Nagyszalonta agrár jellegű városában született 1878. december 28-án (az életrajzi adatok nagy részét Rozvány Jenő özvegyétől kaptam). Érdekes és nem mindennapi családból származik. A szalontai Rozványok macedo-román eredetűek. Indokoltnak látszik a feltevés, hogy Rozvány Jenő dédapja politikai menekültként telepedett le ezen a tájon. A család neve az idők folyamán módosulásokon ment át, végül is az egyik ág a *Rozváni*, a másik, mint Rozvány Jenő apja és őmaga, a *Rozványa* nevet használta.

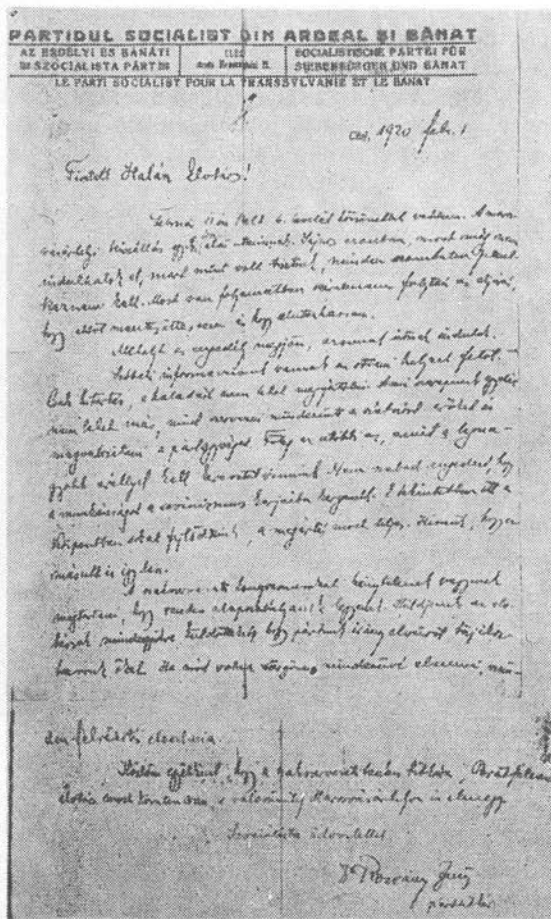
A nagypapa baráti viszonyban állott Arany Jánossal, a költő lányának nevelője volt és náluk lakott; házukban egy alkalommal Petőfi Sándor is megfordult. Rozvány Erzsébet meghitt barátságban állott a költővel. Arany ezt jegyezte be egykori tanítványa emlékkönyvébe: „Erintsen bár a hervadás szele, / Dús illatod, lényednek szebb fele, / A szellem élni fog!” (Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Budapest, 1960).

Rozvány Jenő apja, Rozvány György, jogász volt, Nagyszalonta megbecsült történetírója és az *Arany János életéből* című értékes visszaemlékezés szerzője. Gyakran írt újságokba, és sokat foglalkoztatta Szalonta felvirágoztatása. Mint honvédtiszt harcolta végig az 1848—49-es forradalmat és szabadságharcot. Magától értetődő, hogy ebben a környezetben az ifjú Rozvány Jenő magába szívta a társadalmi kérdések és az irodalom iránti érdeklődés szellemét; ennek s más behatásoknak az eredményeképpen jutott el a szocializmushoz.

Jogi tanulmányait Budapesten, Berlinben és Kolozsvárt végezte, 1901-ben doktorált. Budapesten kapcsolatba került az induló szocialista diákmozgalommal. Aktív tagja volt az önálló nemzetiségi diákcsoportok elismeréséért folytatott küzdelemnek. 1897-ben Budapesten zajlott le az első nemzetiségi diákgyűlés, amelyen a román főiskolások képviselőiben negyvenen vettek részt (Tömöry Márta: *Szabó Ervin ifjúkori röpirata a nemzetiségi kérdéstről. Századok*, 1958. 1—4). Nincsen adatunk arra vonatkozóan, hogy Rozvány jelen lett volna az összejövetelen, annyi azonban bizonyos, hogy felfigyelt a nemzeti kérdésre. A szocialista diákmozgalom egyik ösztönzőjének és a nemzeti kérdés teoretikusának, Szabó Ervinnek a művei jelentősen hozzájárultak Rozvány szocialista jellegű politikai nézeteinek kialakulásához. Berlini diákéveiben lehetősége adódik a marxizmus behatóbb tanulmányozására. Megismeri Németország szociáldemokrata mozgalomát és a mozgalom katedra-ellenfeleinek, tanárainak — Sombart Wernernek és Oppenheimernek — ellenérveit.

Visszatérve Szalontára, majd Nagyváradra, fiatalos lendülettel fog hozzá a munkások, parasztek és ifjúmunkások felvilágosításához és szervezéséhez. Szalontán az Általános Népkört, a parasztság szervezetét a szociáldemokrata párt befolyása alá vonja. Várad erős szocialista mozgalma és az Ady hatására felpezsdülő szellemi élet magával ragadja. A szociáldemokrata párt megyei bizottságának tagjává választják (*A Magyarországi Szociálistikus Munkásmozgalmak az 1908. évben*. Budapest, 1909. 559). Érdeklődéssel fordul az 1908-ban alakult írói közösség, A Holnap Társaság és a radikálisok Társadalomtudományi Társasága felé, melynek csakhamar vezetőségi tagjai közé választják. Számos híradás tanúskodik szalontai és váradi tevékenységéről. Előadásokat tart, szabad iskolákat szervez a munkások és

parasztközösségre, gyűléseken szólal fel és tüntetéseken vesz részt. Széles körű publicisztikai munkásságot fejt ki. Cikkei jelennek meg a váradi *Munkás*, a *Jövő*, a *Nagyvárad* *Munkás Újság* hasábjain és a szociáldemokrata párt elméleti folyóiratában, a *Szocializmusban*. 1910-ben *A gazdasági élet története* címmel népszerűsítő füzetet ad ki a *Nagyvárad* *Munkás-Előadások* sorozatában. Közben sokszor letartóztatják, s elítélik közrend elleni kihágás és sajtóvétség ürügyén.



Rozvány Jenő
levele
Halász Józsefhez

Allandóan figyelemmel kísérte a nemzetközi munkásmozgalom eseményeit és a szocialista irodalmat. 1907-ben részt vett a II. Internacionálé Stuttgartban tartott kongresszusán. Mindez elősegítette, hogy szélesebb távlata alakuljon ki azokról a kérdésekről, amelyek a hazai munkásmozgalmat akkor foglalkoztatták. Így a parasztkérdéssel kapcsolatos érdeklődése megfigyelhető már a szociáldemokrata párt Bihar megyei szervezetének 1905. évi értekeztétlen elhangzott hozzászólásában. A párt egyoldalú propagandáját bírálva szóvá tette, hogy a pártvezetésnek nem szabad csak a városokra szorítkoznia. A parasztkérdés beható tanulmányozására a század elején zajló erőteljes agrárproletár-sztrájkok is alkalmat nyújtottak. Cikkeiben és beszé-

deiben többször támadta a hírhedt „derestörvényt“, mely a parasztság feudális földhözkööttségének a mezőgazdasági munkásokra alkalmazott felújítása volt (*Nép-szava*, 1907. október 17).

A II. Internacionálé pártjait — az oroszországi és részben a román, valamint a bolgár baloldali mozgalom kivételével — nem érdekelte a kisbirtokos szegény parasztság, helyzetét félreértve a földkérdés közvetlen szocialista megoldására törekedtek. Rozvány Jenőben már ebben az időben felmerül az egész dolgozó parasztság ügyének és a földkérdés demokratikus, vagyis földosztás alapján történő megoldásának problémája. Nézetei a parasztkérdésről később, az 1917-es októberi szocialista forradalom után kristályosodnak ki.

A nemzeti és parasztkérdés összefüggését villantja fel eredeti gondolatokban gazdag, *A szociáldemokrata párt és a nemzetiségek* című tanulmányában, melyet két folytatásban közölt a *Szocializmus*. Írását a szerkesztőség azzal a megjegyzéssel közölte, hogy nem ért egyet annak egész tartalmával, de a kérdés fontosságára való tekintettel szabad vita tárgyává teszi. A tanulmány kimutatja, hogy az 1900-as statisztika szerint Magyarországon a 8 651 520 magyaron kívül 8 186 735 olyan állampolgár él, akinek az anyanyelve nem magyar. Rozvány szeme előtt mint cél a román nemzetiségű dolgozó tömegeknek a szocialista mozgalom vonzáskörébe való bevonása lebegett. „A magyarországi szociáldemokrata pártnak — írja — erélyesen keresnie kell azt az utat s módot, amelyen keresztül a nemzetiségi proletár eszmeköréhez és öntudatához férközhetne.“

Rozvány közléről ismerte a Román Nemzeti Pártot. Korán elhunyt első feleségének, Beleş Florának az apja a Román Nemzeti Párt képviselője volt a magyarországi parlamentben. Az ő közvetítésével közelebb jutott a szocialisták demokratikus küzdelmét méltányoló román értelmiségiek csoportjához. Ezen az alapon állítja, hogy „...a magyarországi szociáldemokrata párt főleg abban követte el a mulasztást, hogy a nemzetiségi pártokat ellenséges polgári pártoknak tekintvén, azt a befolyást, amellyel ezen nemzetiségi pártok a nemzetiségi proletariátus fölött rendelkeznek, a maga céljaira fölhasználni éppenséggel nem igyekezett.“ Helyteleníti, hogy ezeket a pártokat kizárólag burzsoá programjuk után ítéljék meg. Értékelésükkor figyelemmel kell lenni azokra az osztályokra és társadalmi rétegekre, amelyek ezeket a pártokat követik. Részletes statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy túlnyomó többségüket a munkások és szegényparasztok alkotják. A nemzetiségi értelmiségiek szegény rétegeiben is lehetőségét látja annak, hogy a szociáldemokratákkal együtt részt vegyenek a demokratikus mozgalmakban, és segítséget nyújtsanak a nemzetiségi munkások és különösen a parasztok bevonására (*Szocializmus*, 1906—1907-es évfolyam). Hasonló szellemben ír a *Nagyváradi Munkás Újságban*. Együttműködést javasol a falusi román értelmiségiekkel is, mivel társadalmi és nemzeti érdekeik a demokratikus küzdelmekben való részvételre ösztönzik őket (*Nagyváradi Munkás Újság*, 1906. december 30).

Történelmi távlatból tekintve tudjuk, hogy a Román Nemzeti Párt egyik csoportja valóban utat talált a szociáldemokrata párt felé, és megegyezésre jutott vele közös érdekű akciók szervezésére. Ugyanakkor az is tény, hogy Rozvány illúziókat táplált a román polgári értelmiség általános jellegű demokratizmusával kapcsolatban.

Rozvány Jenő csatlakozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párt román szekciójának a mozgalmához, és annak majd minden kongresszusán vezető szerepet töltött be. Az 1907-ben Aradon tartott kongresszuson jelen voltak az ó-romániai munkásság küldöttei, C. Racovski, I. C. Frimu és Elena Karenin. A nagyváradi pártvezetőséget Rozvány képviselte. A hatóságok megtiltották az ó-romániai küldöt-

tek felszólalását, de azt már nem akadályozhatták meg, hogy Erdély és a régi Románia küldöttei egymással ne folytassanak beható eszmecsere-t, és az előbbieket ne jussanak hozzá a Kárpátokon túli szocialista irodalom termékeihez. Felszólalásában Rozvány élesen „bírált a hatóságok eljárását a román szocialistákkal szemben“ (*Népszava*, 1908. január 8). Az osztályharcról és a nemzeti vonatkozásokról szólva „az értekezlet egyhangú helyeslése mellett“ kifejti, hogy „... a proletárságnak nincs másutt a helye, mint a szociáldemokrata pártban“. Mert „a nemzeti sérelmeket csak akkor lehet megoldani, ha a proletariátus kivívja magának a politikai hatalmat. A proletariátus nem ismer egymással szemben vitás nemzetiségi kérdést, azok rendezése nem ütközik egyik nemzet (munkásosztályának) az érdekébe sem“ (*Népszava*, 1908. január 9). Rozvány meggyőződéses szocialista és internacionalista volt, s arra törekedett, hogy a román nép nemzeti törekvéseit a társadalmi felszabadulásért folyó mozgalommal egyesítse.

Ismerte a régi Románia viszonyait, a romániai munkásmozgalmat és szocialista irodalmat. Bizonyos, hogy tanulmányozta Dobrogeanu-Gherea nagy jelentőségű művét, a *Neoioabăgiát*, amelyet máskülönben a *Huszádik Század* Braun Róbert írásában részletesen ismertetett, ez a mű, pozitív oldalaiival, érezhető befolyást gyakorolt Rozvány agrárszemléletére.

Az első világháború kitörésekor Rozványt mozgósítják, és a szerb frontra küldik. 1914 decemberében fogságba esik, és Olaszországba internálják. A fogságban megtanult olaszul, és rövid idő múlva kapcsolatot talált az olasz szocialista mozgalommal, felhasználta a kínáló lehetőséget és hozzáfogott az ország viszonyainak és munkásmozgalmának a tanulmányozásához. Marxista irodalomhoz jutott. Lefordította a *Kommunista Kiáltványt*, és *A tőke* fordításával is foglalkozott. Kapcsolatait fel-fedték, letartóztatták (Rozvány Jenőné közlése). A tőkés-földesúri román kormány, az Erdélyből emigrált polgári politikusok ösztönzésére, akik ismerték Rozvány értékét, ki akarta szabadítani, ha szakít a munkásmozgalommal. Az ajánlatot a leg-határozottabban visszautasította. A munkásosztályhoz való hűségének híre Váradra is eljutott. A *Munkás Ujság* cikkéből kitűnik, hogy a város dolgozói mennyire szerették és becsülték. A lap hírül adja, hogy „a Munkás Tanács lépéseket tesz Rozvány elvtársunk hazahozatala érdekében“ (*Munkás Ujság*, 1919. március 1).

*

Rozvány hazájától távol élte át az 1918 őszen és 1919 tavaszán lezajló forradalmi eseményeket. Nem vehetett részt a román szocialistáknak Erdély és Románia egyesüléséért folytatott akciójában. Forradalmi álláspontja ismeretében bizton állíthatjuk, hogy mindent megtett volna a munkásosztály egységes fellépése végett és azért, hogy a tömegek megvalósítsa egyesülés vezető szerepe ne csúszson át a burzsoázia kezébe. Mélyen fájlalta, hogy nem lehetett szülőföldjén a tanács hatalom Bihar megyei fejleményeinek időszakában, csak 1919 augusztusában érkezett Váradra. Ebben az időben a hadiállapot ürügyén a munkásmozgalom minden megnyilvánulását elnyomták. Rozvány mégis késedelem nélkül hozzalátott a munkásszervezetek összefogásához, és rövidesen megtartották az első népgyűlést, melynek ő volt a fő szónoka. A váradi és bihari munkás-paraszt mozgalom újra feléledt, és erőteljes fejlődésnek indult.

Az erdélyi Kormányzó Tanács, a Román Nemzeti Párt vezetői arra törekedtek, hogy Rozványt megnyerjék maguknak. Magas beosztású állást ígértek az igazságszolgáltatásban, és fényes jövőt jósoltak neki, ha ajánlatukat elfogadja.

Rozvány azonban továbbhaladt a maga választotta úton, működési területét egész Erdélyre kiterjesztette, és kapcsolatba lépett a bukaresti pártvezetőséggel. 1920-ban az Erdélyi és Bánáti Szociáldemokrata Párt titkára lett, Kolozsvár székhellyel. Következésképpen küzdött az erdélyi munkásmozgalom egyesítéséért a régi Románia munkásmozgalmával. Jelentős szerepe volt a kolozsvári román és magyar nyelvű munkássajtó létrehozásában és megerősítésében.

Kolozsvári titkársága idején Rozvány rendszeres levelezésben állott Halász Józseffel, a marosvásárhelyi munkásmozgalom egyik értelmiségi vezető alakjával. Ez a levelezés fényt vet azokra a kérdésekre, melyek a hazai munkásmozgalomnak ebben a vajdó szakaszában Rozványt foglalkoztatták. Egyik levelében írja: „... a mi közvetlen programunk tiszta és világos: egységbe tömöríteni a munkásságot, nemzeti-ségi különbség nélkül“ (Rozvány Jenő levele Halász Józsefhez. Marosvásárhelyi Múzeum, leltári szám 5871). Leveleiben gyakran foglalkozik az értelmiség és a középosztály kérdésével. „Az intellektuelek... persze, sok baj van velük, és óvatosan kell őket fogadni, de azért mégis szükség van rájuk. A mai idő nagyon kedvez a középosztály szervezésének... Korunkat, szerintem, középosztályunk idegsokkjá jellemzi. Ebből a generációból sokan fognak végleg közöttünk maradni. Fordítsanak gondot ott is a középosztály beszerzésére“ (uo., leltári szám 5873). Egy másik levelében a nacionalizmus veszélyére figyelmeztetve írja: „A mi szerepünk nem lehet más, mint szervezni mindenütt a szétszórt erőket... Nem szabad engedni, hogy a munkásságot a sovínizmus karjaiba kergessék“ (uo., leltári szám 5870).

Rozvány Jenő szembehelezkedett a Flueraş és Jumanca vezette jobboldali szociáldemokraták opportunizmusával. 1920 nyarán kiadja Nagyváradon az *Erdélyi Népszavát*, amelynek ő a főszerkesztője. Részt vett a Román Kommunista Párt I. kongresszusának előkészítő munkálataiban. Ebből a szempontból jelentős feladatot töltött be az Erdélyi és Bánáti Szociáldemokrata Párt 1920 augusztusában tartott kolozsvári kongresszusán. A kongresszus elnökei között szerepelt. A kongresszus elhatározta az erdélyi és bánáti pártnak az országos pártba való beolvadását, és kérte a párt csatlakozását a Kommunista Internacionáléhoz. A kongresszus Rozványt választotta abba a Moszkvába készülő küldöttségbe, amelynek feladata az volt, hogy a Kommunista Internacionálnél a párt csatlakozásának a feltételeiről tájékoztadjék.

A Kommunista Párt 1921. május 8-án kezdődő első kongresszusát megelőzően május 6-án tartották Bukarestben az Erdélyi és Bánáti Szociáldemokrata Párt utolsó külön kongresszusát. A kongresszust megnyitó elnöknek Rozvány Jenőt választották meg: ő terjesztette elő *A párt és a szakszervezetek közötti kapcsolatok* című jelentést (*Világosság*, 1921. május 11. és 15). Ez alkalommal is kitűnt az a képessége, hogy az általános elméleti alapelveket az adott valóságos helyzetre alkalmazza.

Albani Tironnal együtt Rozványt bízták meg, hogy a párt I. kongresszusán előterjessze *A nemzetiségek kérdése* című jelentést, ugyanakkor az agrárkérdést taglaló jelentés kidolgozásában is részt vett, amelynek előadója Alexandru Dobrogeanu-Gherea volt. Az agrárkérdést illetően két irányzat körvonalazódott a kongresszuson. Az első, amelyet Rozvány is képviselt, azon az általános felfogáson alapult, hogy Románia a polgári demokratikus forradalom befejezése előtt áll, s azt a munkásosztály a parasztsággal szövetkezve fogja győzelemre vinni. Rozvány elképzelése szerint ennek a történelmi eseménynek a véghezvitelében a kispolgárságra és a burzsoázia bizonyos rétegeire is számítani lehet. A második irányzat — amelyet olyan vezető-egyénségek képviseltek, mint Gheorghe Cristescu párttitkár és Köblös Elek — a proletariátus szocialista forradalmát és diktatúráját tekintette közvetlen célnak.

Rozvány a kongresszust megelőzően a pártsajtóban és beszédekben fejtette ki felfogását.

Az I. kongresszus munkálatait a hatóságok erőszakos beavatkozása éppen az agrárprogram tervezetének vitája közben szakította félbe, így az eltérő nézeteket nem tisztázhatták. A letartóztatott küldöttek között volt Rozvány is. A hírhedt Dealul Spirii-per alkalmával, melyet az egész ország figyelemmel kísért, Rozvány kijelentette: „Hűsz éve szocialista vagyok, és azzal a meggyőződéssel dolgoztam, hogy a kommunista eszme meghozza a munkásság fölszabadulását“ (*Előre*, Marosvásárhely, 1922. március 12). A tömegek tiltakozó mozgalma nyomán a letartóztatott kongresszusi küldötteket a hatóságok kénytelenek voltak szabadlábra helyezni.

Rozványt ezután bevonták a Kommunista Párt Ideiglenes Végrehajtó Bizottságába. Főszerkesztőnek küldték a párt magyar nyelvű hivatalos lapjához, a brassói *Világosság*hoz, amelyet Gyöngyösi Gyulával együtt szerkesztett. A Simó Géza vezette marosvásárhelyi *Előre* a meginduló új lapot üdvözlő, *A mi lapunk* című cikkében méltatja Rozvány és Gyöngyösi érdemét: „Az eltelt három hét alatt a *Világosság* a legjobban szerkesztett újság lett“ (*Előre*, 1922. július 2). Rozvány tollának köszönhetően a lap nagy figyelmet szentelt a parasztkérdésnek.

Az Ideiglenes Végrehajtó Bizottság tagjaként szerteágazó tevékenységet fejtett ki a pártszervezetek megalakításáért Erdély-szerte. Személyesen vett részt és felszólalt a marosvásárhelyi és brassói pártszervezetek alakuló népgyűlésén.

Rozvány ott volt a Román Kommunista Párt 1922. október 2—4-én Ploiești-ben tartott II. kongresszusán, melynek feladata volt folytatni az I. kongresszus megkezdte munkát. A nemzeti és agrárkérdésről szóló jelentést ő szerkesztette és terjesztette elő. A jelentés pozitívan értékelte a földnek a parasztok közötti kiosztását az agrárreform révén. Javasolta, hogy a párt a föld ingyenes felosztásáért harcoljon. A kongresszuson heves vita támadt ebben a kérdésben. Boris Ștefanov szerint: a párt ne ismerje el az agrárreformot, mivel az a burzsoázia érdekeit szolgálja, nem kell követelni a földnek a parasztok magántulajdonába vételét, hanem a földet nacionalizálják és így adják a parasztoknak használatba. Az agrárkérdésnek ez az októberi forradalomban történt megoldása Oroszország agrár-hagyományainak és a szocialista forradalom körülményeinek felelt meg, s nem vette tekintetbe Románia történelmi és politikai feltételeit, a polgári demokratikus forradalom kiteljesítésének követelményeit. Rozvány helyteleníti Boris Ștefanov nézetét: a parasztság nem értené meg, és elidegenedne a munkásosztálytól. A kongresszus kiküldte agrárbizottságban Rozvány kisebbségben maradt. Ezután a részletes agrárprogram kidolgozását elhalasztották (*Világosság*, 1922. október 12, 13, 14).

Rozvány a parasztkérdést differenciáltan szemlélte. *A falu osztálytagozódása* című cikkében — mely a bukaresti *Munkás* című magyar nyelvű központi pártlapban jelent meg — hangsúlyozza, mennyire fontos ismerni és figyelembe venni a falvak gazdasági és társadalmi szerkezetét. Szerinte a parasztság kérdését nem lehet úgy tanulmányozni, mint a proletariátus helyzetét, mivel ez utóbbi egységes osztály. Érdekes az a megállapítása, hogy „a szegény paraszt sok tekintetben proletárbab az igazi proletárnál, ami nem jelenti azt, hogy ezzel osztályérdekei is proletárrá váltak“ (*Munkás*, 1923. május 27). Agrárpolitikai felfogása a Román Kommunista Párt történetének 1921—1930 közötti időszakában értetlenséggel találkozott. Később, a párt V. kongresszusa helyesen elemezte Románia fejlődésének társadalmi-gazdasági feltételeit és történelmi távlatait. Ebben az értelemben Rozvány Jenő egyik előfutára a kommunista párt érett agrárpolitikájának, melynek helyességét a népi demokratikus forradalom történelmi eseményei igazolták.

Rozvány olyan tömegszervezetek létrehozásán fáradozott, melyek általános programja a lakosság különböző rétegeit fogta volna át a közös cél eléréseért. A Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának egyik alapítótagja és vezetője volt. Az 1928-as kolozsvári kommunistaellenes per alkalmával blokkbeli tevékenységéért helyezték vád alá. Védőbeszédében a következőket mondta: „A Dolgozók Blokkja nem politikai párt, hanem szövetsége mindazon pártoknak vagy egyéb társadalmi alakulatoknak, amelyek elfogadják a Blokk programját, és garanciát nyújtanak arra, hogy e program mellett becsületesen küzdeni fognak. Ezt az alakulatot a romániai polgári pártok reakciós volta tette szükségessé“ (*Építőipari Munkás*, Marosvásárhely, 1928. szeptember 26). A Dolgozók Blokkja a parasztság érdekeit szem előtt tartó programot dolgozott ki, és harcukat összekapcsolta a munkások küzdelmével.

1928-tól kezdve Rozványt a parlamenti és községi választásokon a Szocialista Párt és a Dolgozók Blokkjának jelöltjei között találjuk. Rendszeresen be is választották Bihar megye és Nagyvárad tanácsába. E téren kifejtett tevékenysége haladást jelentett a forradalmi mozgalom akkori felfogásával szemben. Számára ezek a fórumok nemcsak a burzsoá parlamentarizmus leleplezésére nyújtottak lehetőséget, hanem a dolgozók konkrét érdekeiért vívott harc eszközeül is szolgáltak. A Dolgozók Blokkjának az 1931. évi választáson sikerült első ízben a parlamentbe juttatni a munkásosztály és a parasztság képviselőit. Az öt képviselő között Lucrețiu Pătrășcanu mellett Rozvány Jenőt is beválasztották. Mandátumát azonban nem használhatta, mivel a burzsoá-földesúri parlament törvénytelen módon hatálytalanította a Blokk képviselőinek megválasztását.

1931-ben Rozvány még részt vesz a nagyvárad *Erdélyi Szikra* szerkesztésében, ahol főként a gazdasági válságnak a parasztságra gyakorolt hatásával foglalkozik. Tevékenységét azonban nem folytathatta. A hatóságok mindenáron el akarták tüntetni a politikai élet porondjáról. Az 1931-es választási kampány alkalmával letartóztatták és felfüggesztették. A munkások tüntetéseinek nyomására azonban kénytelenek szabadon bocsátani.

1931 szeptemberében elhagyta az országot, és a Szovjetunióban telepedett le. A Világgazdasági és Világpolitikai Intézetben Varga Jenő akadémikus mellett dolgozott. Az Intézet kiadványaiban több tudományos munkája jelent meg. Megszerzte a tudományok doktora címet, disszertációját az olaszországi fasizmusról írta. Munkáját kiadásra készíti elő. Közben azonban koholt vádak alapján letartóztatják. A személyi kultusz áldozataként halt meg 1937-ben.

Rozvány Jenő a marxista—leninista értelmiségi példaképe, akinél az alkotó gondolat és a szilárd jellem a forradalmi harcban fejlődött ki, és mindig a szocializmus ügyét szolgálta. Életútja küzdelmes és nehéz volt, emléke ragyogó példa.

Fuchs Simon



Braun Róbert faluszociográfiái

Nem véletlen, hogy a *Korunk* szociológiai irodalmában az utóbbi években többször találkoztunk Braun Róbert nevével. Tevékenysége és műve tanulmányozásának időszerűsége a szociológiai kutatások megélénkülésével áll kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy nem csupán az úttörőnek kijáró tiszteletről van szó, hiszen Braun Róbert munkásságát az idő nem utalta teljes egészében a történelem nyilvántartásába. Meglepően egyszerű és éppen ezért eredményes módszerének bizonyos elemei a mai kutatás fegyvertárát gazdagíthatják, s szociográfiai munkái alapul szolgálhatnak új összehasonlító tanulmányok írásához. Az agrár- és társadalomtörténet kutatói ugyanakkor jól hasznosíthatják adatait, amelyeknek becstét csak növeli az a tény, hogy a korabeli agrárprobléma és a nemzeti kérdés összefonódását valóságos állapotában tükrözik. Bár tevékenysége általános koordinátáit felvázolta Turnowsky Sándor 1957-es (*Braun Róbert, a magyar szociográfia úttörője. Korunk, 1957. 2—3*), majd Gáll Ernő újabb tanulmánya (*Társadalomtudomány és önismeret. Korunk, 1969. 6*), mégis úgy véljük, hogy még mindig bőven van tennivaló Braun szociográfiai tevékenységének számbavétele körül. Ezúttal faluszociográfiáinak keletkezésére, módszereire és néhány eredményére térek ki.*

Braun Róbert faluszociográfiáinak genezisést több körülmény egybeesése határozta meg. Ezek közül három különösen jelentősnek tűnik. Először az, hogy még fiatalon, egyetemi hallgató korában magáévá tette Henry George amerikai közgazdász-szociológusnak a földkérdésben vallott eredeti nézetét, mely a föld magánkapitalista tulajdonának tarthatatlanságát hirdette. Másodszor az, hogy korán bekapcsolódott a *Huszdik Század* körül csoportosuló radikális értelmiségiek mozgalmába, mely Adyval és a szocialista mozgalommal egy időben fedte fel a feudális eredetű nagybirtok és nagybirtokosság, valamint ideológiájának, az agrárizmusnak és a hozzákapcsolódó dzsentri-közigazgatásnak haladásellenes szerepét. És végül, de nem utolsósorban az, hogy tanári tevékenysége első állomáshelyén — Lippán — alkalma nyílt a földkérdésnek a gyakorlatban való tanulmányozására.

Mindhárom körülmény a földkérdés, a parasztság, a falu egész társadalmi valóságának konkrét kutatására ösztönözte. Henry George munkáit tanulmányozva jut arra a konklúzióra, hogy a földkérdés az egyes számú társadalmi probléma sok országban. A radikális értelmiségiek csoportjának tevékenysége pedig azért hatott rá serkentőleg, mert többen közülük az előző évek elméleti jellegű tevékenysége után, 1906-tól szociográfiai felvételeket készítettek, hogy a „szociológia tudományának adnának anyaggyűjtést“ (többek között Vass Béla írt szociográfiai tanulmányt a bánási román határörvidékről, majd külön Orsováról). Ugyanakkor e tényezők együttes hatása nagymértékben hozzájárult Braun egyéniségének, szociográfiai munkássága sajátosságainak kialakulásához is. Mégpedig abban az értelemben, hogy a hazai társadalmi valóság kutatása óvta meg attól, hogy a „georgizmus“ híveként annak szol-

* Ez a referátum 1969 októberében, a kolozsvári agrártörténeti konferencián hangzott el.

gai követőjévé válják, viszont George elméletének szerepe lehetett abban, hogy a radikális értelmiség csoportjában is egyéni utat járjon.

A „georgizmus“ és a radikálisok társadalmi-politikai nézeteinek elméleti forrásai voltak — jelentősége eddig sem került el a kutatók figyelmét. Annál inkább a helyi tényezők szerepe. Pedig e nélkül nem lehet helyesen értelmezni a későbbi következtetéseit sem, amelyeket szociográfiáiból vont le.

Braun Róbert a budapesti egyetem filozófiai karának elvégzése s rövid párizsi tanulmányútja után, 1902 és 1907 között a Temes megyei Lippán tanároskodott. Itt is, de különösen a nem nagy távolságra fekvő volt román határőrvidéken úgyszólván egymás mellett találta meg a földtulajdonnak majdnem valamennyi történelmi formáját a magántulajdortól (természetesen ez volt a fő forma) az állami, egyházi, községi, közösségi (közirtokossági) és végül a legősibb, „házközösségi“ formáig (Lippán az összterületnek kb. 40%-a volt magántulajdonban). Itt szenvedélyesen tanulmányozta a földkérdés elméleti és gyakorlati oldalát, s ezek alapján két fontos megállapításra jut.

Mindenekelőtt azt észleli, hogy a „határőrvidéki házközösség, a mi közlegelőink, az orosz »mir« csak kevés helyen alkalmazkodott a modern termeléshez, mint például Svájc bizonyos vidékein“ (*Huszadik Század*, 1900. 7). Továbbá felismeri — nyilvánvalóan Henry George elméletétől nem függetlenül —, hogy a föld magántulajdona nem oldotta meg sehol és nem is képes megoldani a társadalmi kérdést. Eppen ezért — s többek között ebben kanyarodott el a radikális csoportosulástól — ellenfele maradt minden parcellázásnak, földreformnak, amely a magántulajdon erősítésével a kapitalizmus életét hosszabbítaná meg. Ehelyett — itt nem követi a „georgizmust“, s e tekintetben haladja meg a radikálisokat — a paraszti közösségi földbérletrendszert ajánlja ideiglenes megoldásként. Ideiglenesként, mert mint Henry George egyik németországi hívével vitázva írja, a jövő kulcsa — a földjárdék megadóztatásával — a munkásosztály kezében van.

A kutatók gyakran hangoztatták, hogy Braun szociográfiája tulajdonképpen alkalmazott lélektan. Valóban tagadhatatlan, hogy nagy fontosságot tulajdonított a pszichológiai tényezőknek a társadalom fejlődésében, de az említett megállapítás mégis túlzónak tűnik. Braun szociográfiája ugyanis mindvégig megőrizte materialista alapjait, s a szociológiában teret hódított pszichológiai irányzat is csak az első világháborút közvetlenül megelőző években vonta magára figyelmét. Az 1908-ban közreadott első nagyobb társadalomrajzán, melyben a Temes megyei Lippa és az olaszországi Sansepolcro viszonyait teszi összehasonlító vizsgálódásai tárgyává (mint ilyen ma is egyedülálló egész szociológiai irodalmunkban), inkább a „georgizmus“ hatása érződik, másik munkájában pedig, *A falu lélektanában* (ez egy Arad megyei kis falu, Maroscicsér szociográfiai felvétele) a W. I. Thomas amerikai pszichológus terjesztette irányzatot próbálja alkalmazni. Mégis mindkét munka elsősorban saját jégycit viseli magán.

*

Braun Róbertet nem az elmélet, hanem a gyakorlat embereként tartja számon a társadalomtudomány. Ez csak részgazság, mert túlhangsúlyozza szociográfiai tevékenységének empirikus jellegét. Munkáit tanulmányozva ugyanis rájövünk, hogy Braun szociográfiai tevékenysége folyamán kialakította saját nézeteit, melyek konkrét kutatásainak mintegy vezérfonalául szolgáltak.

Mindenekelőtt: Braun Róbert a tipikus jelenségeket kutatta, s nem a kuriózumok érdekelték. A falu bonyolult egészét vizsgálta, de az összképen belül elsősorban a falu társadalmára figyelmeztet, amelyet legkisebb egységeire bontva tanulmányozott (e módszer modernségét és hatékonyságát éppen napjaink szociológiája

igazolja), anélkül azonban, hogy elhanyagolta volna a gazdasági élet, a közigazgatás, a hagyományok s főként a fejlődés feltételeinek a kérdéseit. Nem a múltat, hanem a falu jelenét kutatta.

Mindebből logikusan következik, hogy a lehető legnagyobb körültekintéssel választotta meg a tanulmányozandó falut. Amint maga vallja, nem indulhatott ki „olyanféle romantikus föltevésből, hogy az igazi magyar csak a hortobágyi csikós, és hogy az igazi román paraszt csupán Szelistyén tanulmányozható. Ellenkezőleg, mindkettő csak kuriózum lehet, mert hisz csikósok már kevesen vannak, Szelistyéhez hasonló virágzó román községek pedig, sajnos, alig vannak“ (*Huszadik Század*, 1913. 5.).

Ezzel tulajdonképpen rá is tértünk Braun kutatási módszerének kérdésére. Turnowsky Sándor szerint Braunt eredetisége és eredményes kutatási módszere emelte kortársai fölé a tudományos polgári szociográfia művelésében. Természetesen metodológiája, szociográfiájának technikája nem alakulhatott ki egyik napról a másikra. Első nagyobb társadalomrajzában — valószínűleg Steinmetz nyomán — az összehasonlító módszert alkalmazta: párhuzamosan tárgyalja a lippai és a sansepolcrói viszonyokat, nevezetesen a két város népességét, társadalmi, agrár- és politikai viszonyait, a társadalom szervezetségének fokát, a helyi kulturális életet, az igazgátszolgáltatást és a táplálkozás kérdéseit.

Mint általános jegyet ki kell emelnünk, hogy a társadalmi valóság közvetlen módszerű kutatásának volt híve egész tevékenysége során. A közvetlen megfigyelései révén gyűjtött adatokat ugyanakkor szívesen egészítette ki a statisztikák, monográfiák adataival, s a legtöbb esetben az adott viszonyokat jól ismerő kortársak kikérdezésével. Az így kapott adatokat azonban megpróbálta a helyszínen végzett kutatásaival ellenőrizni. Nem érdektelen a sansepolcrói adatok eredetére vonatkozó megjegyzését idézni: „Igaz ugyan, hogy én kevés időt töltöttem Sansepolcróban. De megvolt az az előnyöm az átlagos utazóval szemben, hogy közvetlenül érintkeztem az emberekkel, soha szállodára, piacra utalva nem voltam. A legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz tartozó embereket otthonukban, családi körükben láttam így tehát egyben-másban saját tapasztalataimra is hivatkozhatom“ (*Huszadik Század*, 1908. 1).

Nem vitás, hogy kutatási módszere a maga idején erdélyi viszonylatban úttörő és feltétlen haladó volt. Kutatási technikája fejlődésének újabb állomását jelentette Maroscscsicsérről készített faluszociográfiája. Kezdjük talán azzal, hogy mai tudásunk szerint ekkor alkalmaztak első ízben Erdélyben kérdőíves kutatási módszert. Igaz ugyan, hogy ezt a felvétel elkészítését szorgalmazó amerikai pszichológus, W. I. Thomas javasolta, de Braun az amerikai professzor kérdőíveit a helyi viszonyok ismeretében teljesen átdolgozta. Azt tartotta, hogy a kérdéseket a falu sajátosságainak megfelelően kell összeállítani. Módszerének vezérfonalát így foglalta össze: „1. Egy kérdés se legyen általánosságban mozgó, hanem lehetőleg konkrét, lehetőleg zárjon ki minden szubjektív elemet; ne véleményeket kérdezzen (ti. a gyűjtő véleményét), hanem a tényeket“ (*Huszadik Század*, 1913. 5). Tapasztalatait általánosító útmutatása mit sem veszített időszerűségéből.

Kérdőíve 97 pontot tartalmaz, s a falu összes lényeges kérdésre kiterjedt. Így módszere közelített a monografikus jellegű kutatások felé, amelyet a két világháború között Dimitrie Gusti bukaresti iskolája mesterien kifejlesztett. Munkamódszeréhez tartozott — s ez sikeres tevékenységének egyik titka —, hogy mindig és mindenhol a közvetlen érintkezést kereste a tanulmányozott társadalmi csoporttal, és így sikerült megnyernie a társadalmi ranglétra legalsó fokára taszított parasztság bizalmát is. „A román paraszt közlékeny természetű — írja —, és általában szereti

a társaságot. Így hát gyakran bejöttek szobámba, és nemritkán többet kérdeztek tőlem, mint én tőlük.“ Nem csoda, ha észlelései életszerűeknek tűnnek.

Miní szenvedélyes kutatót állandóan foglalkoztatták a falvak életében végbe-
menő változások. Ilyen belső indítás alapján kereste fel újra 1935-ben Maroscsicsért,
s bár ez alkalommal nem sikerülhetett az előbbiekhöz hasonló alapossággal meg-
szerveznie gyűjtőmunkáját, az eltelt huszonnégy év változásaiból éles szemével sok
mindent meglátott. Észlelését *Maroscsicsér 1935-ben* című tanulmányában rögzítette.

Braun Róbert szociográfiai tanulmányai ma természetesen a kapitalizálódó-
bomló falu s a parasztság története tanulmányozásának, a szélesebb értelemben vett
agrártörténetnek forrásai is. Lippán is, de még inkább Maroscsicséren, elsősorban
a falu társadalmát s a paraszti cselekvés rugóit kereste. Így olyan adatokkal gaz-
dagította az erdélyi „faluirodalmat“, amelyeknek máshol hiába keresnők párját.
Szembenézve a valósággal, a románok, németek, magyarok és zsidók lakta Lippán
fáradhatatlanul kutatta a foglalkozás és társadalmi helyzet szerint is megosztott
kisközösségek együttélésének íratlan szabályait. Megállapítja, hogy Lippán, „ebben
az egyetlen Maros-menti nagyközségben összesen kilenc kis társadalom van, melyek
tagjai csak kivételesen érintkeznek egymással“.

Lényegében ezen a vonalon halad tovább, amikor Csicséren is „a falu beületét“
nagy gondossággal tanulmányozza. Íme, néhány erre vonatkozó kérdőpontja: „Mi-
lyen az osztálytagozódás a parasztságon belül? Milyen más osztályok vannak kívü-
lük a faluban? Kiemelkednek-e egyesek a paraszti sorból, és mi erről a közvéle-
mény? Szoktak-e más falubeliakkal, más fajúakkal vagy vallásúakkal összeháza-
sodni? Mi erről a közvélemény? A beköltözöttet teljesen befogadják-e?“ Folytat-
hatnók a kérdések idézését, de már az eddigiek is eléggé meggyőztek arról, hogy
valós és a kapitalista viszonyok fokán tovább bonyolított erdélyi kérdéseket fe-
szegett.

Természetesen hat évtizeddel a jobbágyrendszer eltörlése után a falut nem le-
hetett önmagában, magányos szigetként tanulmányozni. Braun Róbert szociográfia-
fiainak tematikai gazdagságát mutatja, hogy kitér olyan kérdésekre, mint például
a közeli, rohamosan fejlődő nagyváros, Arad hatása a környező községekre s külö-
nösen Csicsérrre, de kutatja a falu és vidék viszonyának összefüggéseit is. Nagy fon-
tosságot tulajdonított az agrárnépesség belső és külső vándormozgalmainak, mivel
az volt a véleménye, hogy ez a komplex társadalmi jelenség jól tükrözi a kapitali-
zálódó-bomló falu fejlődési tendenciáit. A számok önmagukban is sokatmondóak;
a XX. század elején, hét év alatt ebből a kis Arad megyei faluból 156 ember vándor-
olt az Oceánon túlra.

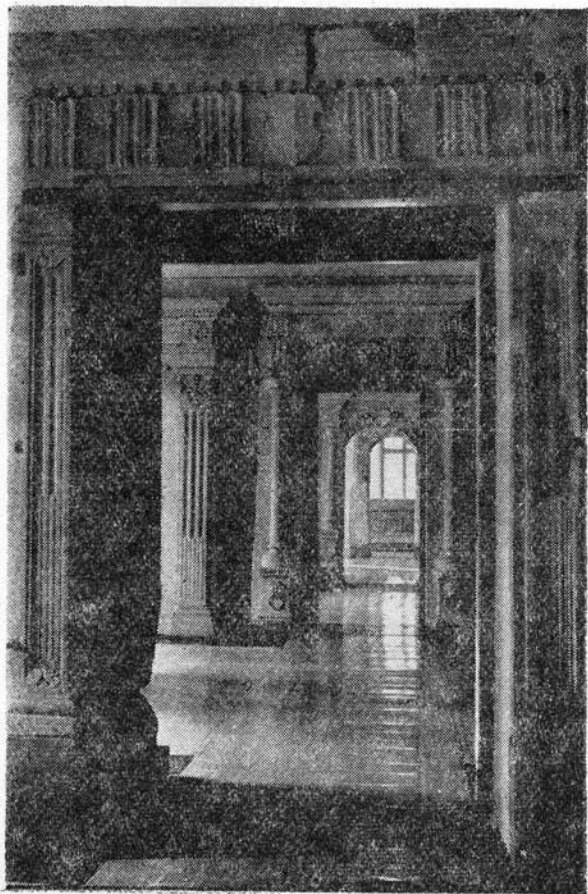
Mit tartott fontosnak ezzel a jelenséggel kapcsolatban? Az e kérdéssel ugyan-
csak foglalkozó kortársak többsége megelegetett a kivándorlás egyoldalú bemuta-
tásával (méretei, okai, irányai), Braun szociográfiája viszont ezek mellett kitér arra
is, hogy milyen változásokat idéz elő Amerika a hazai parasztság körében, önrze-
tésben, hagyományaiban, politikai magatartásában és nem utolsósorban a falu gaz-
dasági életében. Az utóbbival kapcsolatban azt észleli, hogy bár a visszavándorlók
általában ott folytatják tevékenységüket, ahol annak idején abbagyagták: a föld-
művelésnél, de sem gazdasági eszközöket, sem vetőmagvakat nem hoztak magukkal;
röviden: a forradalmi átalakuláson átment amerikai mezőgazdaság tapasztalataiból
nem hasznosítottak semmit. A magyarázat kézenfekvő: a kivándoroltak a bányák-
ban és az iparban dolgoztak, s így nem kerültek közvetlen kapcsolatba a mezőgaz-
dasági gyakorlattal.

Az eddigiekből is kiderül, hogy Braun Róbert szociográfiái nem tények egyszerű felsorolásai, amilyen például a századfordulón keletkezett nagyszámú gazdasági jellegű falumonográfiák (ezeket szociográfiáknak nevezhetjük) többsége volt. A Lippáról és Sansepolcóról írott társadalomrajza tanulmányjellegű, a Csicsérről közzétett „mintaválasza” pedig a jelenségek és adatok közötti összefüggéseket tükrözi.

*

Braun Róbert mint a faluszociográfia-mozgalom és -irodalom egyik úttörője gazdag örökséget hagyott ránk. Amint arra Gáll Ernő a *Korunk* 1969. júniusi számában rámutatott, a *Huszedik Század* több szociográfusával együtt kísérletezni próbált a szociográfia technikájával. Bár ezeken a munkákon érződik a külföldi szociográfiai iskolák hatása, Braunnak valóban sikerült olyan szociográfiát kialakítania, amely a Bánság s Arad vidéke sajátos viszonyai között felvételeinek sikerét biztosította; csak a mai szociológusoktól függ, hogy annak egyes elemei beépüljenek szociográfiánk módszerei közé. Szolidáris volt az elnyomott tömegekkel, függetlenül nemzetiségüktől, és szüntelenül kereste a kapcsolatokat a román néppel. A bánsági és Arad megyei falu valós, bonyolult problémáit kutatva, a kapitalizmus erdélyi sajátosságainak olyan vetületeit mutatja be, amelyekre abban az időben mások kevésbé figyeltek fel. Így adatai segíthetik a történetkutatást is a XX. század eleji erdélyi agrártörténet ábrázolásában. Művének kritikai hasznosítása az önismeretet és a társadalomtudományok haladását, mai valóságunk gazdagodását szolgálhatja.

Egyed Akos



Középkori
lapidárium